

Pravda: korespondenční teorie bez faktů

Lukáš Novák

Úvod

V současném filosofickém prostředí je takzvanou korespondenční teorií pravdy takřka bez výjimky myšleno pojetí, podle něhož jsou nosiče pravdivostní hodnoty pravdivé v závislosti na jakýchsi od nich odlišných entitách nazývaných *fakty* a v níž je tedy pravdivost chápána jako korespondence *tvrzení* (v nejširším slova smyslu) a *faktu* (tuto teorii budu dále nazývat *tradiční korespondenční teorie*, krátce TKT). Cílem této práce bude dvojitý: v první části se pokusím ukázat některé zásadní problémy tohoto pojetí, a nabídnout pojetí jiné, které zachovává korespondenční povahu pravdy, avšak nezavádí fakty jakožto teoretické entity – a sice pojetí v zásadním ohledu inspirováno myšlenkami Jiřího Fuchse; náběhy k němuž lze však vysledovat i u Tomáše Akvinského. Druhou část pak věnuji porovnání této teorie pravdy s teorií J. L. Austina, která je zajímavá právě tím, jakým způsobem se pokouší řešit některé z problémů TKTm na něž poukážu v první části.

I.

Předpoklady. Pravda, jak mi o ni dále půjde, je určitá hodnota lidského myšlení, kterou toto získává, pokud postihuje realitu tak, jak skutečně je. Otázkou, zda je takové objektivní poznání možné, se zabývá noetika, a já budu její kladné řešení v této práci předpokládat.¹ V čem přesně však hodnota pravdy spočívá a jaká je její definice, to bude předmětem této práce.

Ze své povahy jsou tedy za daného předpokladu nosiči pravdivostní hodnoty takové akty lidského myšlení, v nichž se vystižení reality případně uskutečňuje. Budu je tradičně nazývat *soudy*. Vzhledem k této povaze mají takové akty dvě stránky, které lze nazvat *subjektivní* a *objektivní*. Stránku subjektivní představují všechny vlastnosti, které jsou dány individuálním bytím soudu jakožto aktu nějakého subjektu (člověka v určitém čase a místě...). Objektivní stránka soudu je dána velmi zhruba řečeno jeho obsahem, tj. tím, co a jak postihuje. Od subjektivní stránky soudu (tj. od jeho nositele, individuality, dokonce i existence) můžeme ve většině případů² abstrahovat, neboť většinou neovlivňuje logické vztahy soudů. Nesmíme však přitom zapomínat, že takto vzniklý abstraktní předmět našich úvah není žádným ideálním jsoucnem kdesi v třetí říši, nýbrž pouhou abstrakcí, a že ve skutečnosti stále má vlastnosti, od kterých jsme odhlédli. Pojem soudu chápaného v objektivním aspektu je blízký pojmu propozice jakožto smyslu věty, liší se však od něj přinejmenším v jednom podstatném ohledu, o kterém bude řeč dále.

Kritika tradiční teorie. Zhodnoňme nyní, zda je TKT schopna podat adekvátní definici pravdy soudů, tj. zda pravda soudu může spočívat v jeho korespondenci s faktem. Jako doklad toho, že to není možné, uvedu pouze jedinou námitku, která však podle mého názoru míří do jádra problému a vystihuje zásadní problém, který TKT přináší. Jde o námitku v podstatě shodnou se známou námitkou Gottloba Fregeho z jeho práce „Der Gedanke“ (1918). Zatímco však Frege byl pádností své námitky přiveden k naprostému odmítnutí korespondenčního pojetí pravdy, já ji hodlám použít k objasnění, v čem přesně spočívá omyl kritizované teorie a k jeho napravení. V následující expozici nepůjde o historickou analýzu Fregovy myšlenky, ale o předvedení námitky v její co možná nejsilnější verzi.

---

¹ Snad pouze s poznámkou, že objektivitu svých tezí nutně předpokládá jakýkoliv výklad, pokud chce skutečně hovořit o svém předmětu; proto je každý výklad, který objektivitu zároveň popírá, rozporný.

² Ne vždy: jsou případy, kdy objektivní obsah soudu popírá některou ze subjektivních podmínek své existence. Spornost takového soudu bychom po abstrakci od jeho subjektivní stránky neodhalili. Pokud bychom například abstrahovali od nositele mého soudu „lidé neexistují“, který jsem právě učinil, nebyl by zřejmý spor mé myšlenkové pozice.

Podstatou námitky je důkaz, že za předpokladu platnosti TKT není možné poznat pravdu žádného soudu, a tedy není možné poznání vůbec. Proč je tomu tak? Protože TKT definuje pravdu jako určitý vztah soudu a faktu,³ přičemž to, zda takový vztah existuje, závisí na obou jeho členech.⁴ Z toho vyplývá, že nutnou podmínkou poznání pravdy libovolného soudu S1 je poznání jednak samotného soudu, a jednak faktu F1, který ho „pravdí“. Avšak poznat fakt F1, můžeme pouze skrze další soud S2, který tento fakt adekvátně vystihne, takže poznání pravdy soudu S2 je nutnou podmínkou poznání pravdy soudu S1. Ale protože tyto podmínky platí pro libovolné soudy, platí totéž i o soudu S2 – atd. ad infinitum. To znamená, že poznání pravdy libovolného soudu vyžaduje nekonečné množství poznávacích aktů, a je tudíž nemožné.

Jaké jsou možnosti obrany proti této námitce? Oponent může popřít buď některý z předpokladů, nebo vyplývání mezi předpoklady a závěrem. Proberme postupně tyto možnosti.

Prvním předpokladem je specifický obsah TKT: definice pravdivosti soudu jako vztahu mezi soudem a něčím, co stojí mimo soud. Tento předpoklad oponenta definuje, a proto ho nemůže popřít.⁵ *Druhým předpokladem* je, že k poznání korespondence soudu a faktu nestačí poznat soud, nýbrž je třeba poznat oba členy tohoto vztahu. Opak by znamenal, že poznání soudu stačí k poznání jeho pravdivosti, neboli že poznáním soudu může být nalezen dostatečný důvod jeho pravdivosti. Je-li to však možné, pak je soud poznatelný jako obsahující dostatečný důvod své pravdivosti, a protože poznání je vystižení předmětu tak, jak je, soud také tento důvod skutečně obsahuje. To je však v rozporu prvním předpokladem, podle kterého se na určení pravdivostní hodnoty soudu podílí nejen soud sám, ale podstatně také fakt. Ani tento předpoklad oponent tedy nemůže popřít. *Třetím předpokladem* je, že rozumové poznání se děje výlučně soudy. Tento předpoklad je však analytický, neboť soudy nejsou nic jiného než poznávací akty lidského myšlení.

Zbývá prověřit, jaké jsou možnosti napadnout vyplývání. Ale jediným odvozením, které se vlastně činí (pokud pomineme vyvození druhého předpokladu z prvního, které již bylo prověřeno), je krok od druhého a třetího předpokladu k závěru, že poznání pravdivosti libovolného soudu vyžaduje další soud, a následující zobecnění. Kdo by zde popíral vyplývání, dostal by se ihned do rozporu, neboť by tvrdil buď že poznání faktu nevyžaduje žádný soud, což je ve sporu s třetím předpokladem, nebo že potřebný další soud je totožný se soudem prvním, což je ve sporu s druhým předpokladem, neboť v takovém případě by poznání pravdivosti prvního soudu záviselo opět jen na soudu samém. Zjištění, že Fregově námitce není možné žádným způsobem uniknout, nás tedy vede k odmítnutí TKT, čili vlastně k popření prvního předpokladu.

Korespondenční teorie jako důsledek teorie soudu. Odmítnutí TKT nás přivedlo do dilematu. Na jedné straně nás předpoklad o objektivitě poznání, který pokládáme za noetikou dokázaný, nutí uznat, že lidské myšlení je schopné zachytit realitu tak jak je, což je vlastně jen jiné vyjádření toho, že lidské myšlení je schopné adekvace se svými předměty; na druhé straně tradiční způsob, jak tuto adekvaci či korespondenci blíže určit, selhal. Zastánci TKT většinou neuvádějí žádné zásadní důvody, proč této teorii „dát přednost“ – jako nejsilnější důvod bývá uváděna naše intuice. Já bych se chtěl pokusit ukázat, že důvody, které hovoří pro teorii, kterou hodlám nyní předložit, jsou principiálního rázu a zakládají se na nezpochybnitelných pravdách o lidském myšlení, a že nerespektování právě těchto pravd jako východiska bylo příčinou selhání TKT. Má argumentace bude tedy především rozvíjet předpoklady zmíněné v části 1.⁶

Vyjděme z předpokladu objektivitě myšlení, to znamená z předpokladu, že jisté akty lidského rozumu (které jsme nazvali *soudy*) jsou schopné adekvátně zachytit svůj předmět, jímž je nějaká část reality.

³ Verze korespondenční teorie, které by popíraly soudy jako nosiče pravdivostní hodnoty, by z výše zmíněného důvodu popíraly i objektivitu poznání, a proto je nechám stranou.

⁴ Tato skutečnost je důležitá: mohou totiž existovat vztahy, které jsou co do své existence závislé pouze na jednom ze svých termínů: to, zda existuje vztah lásky Petra k Janě záleží výlučně na tom, jak se to má s Petrem.

⁵ Jeho popření však bude, jak se ukáže, jedinou cestou z této aporie.

⁶ Teorie, kterou hodlám předložit, je v podstatě shodná s pozicí Jiřího Fuchse (Úvod do filosofie. Filosofická logika. Krystal OP, 1993), kterému vděčím za její základní myšlenku. Samotná argumentace je však, nakolik jsem schopen posoudit, moje vlastní.

Je-li tomu tak, poté lze v každém soudu rozeznat tři podstatné momenty: Za prvé je to samotný předmět poznání, výsek reality, kterého se soud týká, *tak jak je*, za druhé tento předmět *tak, jak je zachycen*, a za třetí moment *vztažení* tohoto zachycení k zachycené realitě (zkoumáme-li blíže toto vztažení, konstatujeme, že jde vlastně o intencionální identifikaci: soudem ztotožňujeme reálný předmět soudu s předmětem, jak ho zachycujeme⁷). První dva momenty můžeme nazvat látkou soudu, neboť jsou jakoby materiálem, se kterým myšlení v aktu pracuje, moment vztažení pak lze chápat jako formu soudu, poněvadž specifikuje druh aktu, o který se jedná. Všechny tři momenty jsou pro soud nutné, ustavují ho v jeho identitě. Kdyby soudy neobsahovaly moment vztažení k realitě, nebyly by objektivní, netýkaly by se reality; kdyby to, co je vztahováno, nebylo naše poznání reality, nešlo by o *poznávací* akty. Soudy můžeme takto odlišit od aktů jiného druhu, které obsahují pouze moment zachycení určitých rysů svého předmětu, avšak nevztahují je k realitě – totiž od *pojmu* (stejně jako u soudů, i u pojmů můžeme s podobnými důsledky rozlišit jejich objektivní a subjektivní stránku – v tradici se v podobném smyslu hovoří o objektivním a formálním pojmu).

Vraťme se však k soudu, a zavedme další terminologickou úmluvu. Předmět poznávacího aktu tak, jak skutečně je, budeme nazývat *subjekt soudu*, tentýž předmět tak, jak je aktem postižen, budeme nazývat *predikát soudu*. Všimněme si, že zatímco predikát soudu je pojem, subjekt soudu je reálné jsoučno, předmět našeho poznání. Toto reálné jsoučno musí být sice zřejmě v soudu pro myšlení nějak zpřítomněno, a zdá se, že není jiná možnost, jak být zpřítomněn pro myšlení, než skrze nějaký pojem; nicméně ztotožňující vztažení predikátu se netýká tohoto *pojmu subjektu*, ale *subjektu samotného*, jak je zřejmé například z toho, že to je *člověk*, co je adekvátně vystiženo pojmem *savec*, nikoliv *pojmem člověka* (pojem člověka je adekvátně vystižen například pojmem druhé intence *druh*). Tím je zaručena vazba poznání na realitu.

Uvedená analýza nám nyní dovolí rozdělit všechny soudy do dvou skupin, a to podle toho, zda pojem predikátu vyjadřuje subjekt adekvátně, či ne – jinými slovy, zda akt intencionální identifikace predikátu se subjektem (=soud) respektuje reálnou identitu tohoto subjektu, nebo zda ji porušuje. V prvním případě je vystižení subjektu predikátem úspěšné, v druhém neúspěšné. Tato úspěšnost či neúspěšnost je určitou vlastností soudu, kterou budu nazývat *pravdivostní hodnotou*. Pravdivost soudu je pak definována jako **adekvace (korespondence, shoda) predikátu se subjektem**, a analogicky nepravdivost je nepřítomnost této kvality. Pravdivostní hodnota soudu plyne ze samotné jeho esence, kterou je identifikující vztažení predikátu k subjektu, tj. našeho vědomí o realitě k realitě. Takovéto vztažení totiž realitu vždy nutně buď respektuje, nebo nerespektuje, je nutně buď adekvátní, nebo neadekvátní. Pravdivostní hodnotu má tedy každý soud nutně.⁸

Principiálním rozdílem mezi předloženou a tradiční definicí je to, že podle předložené definice do lidského myšlení skutečně vstupují⁹ poznávané předměty, zatímco podle TKT je lidské myšlení vlastně uzavřeno vně reality, ve svých vlastních aktech. Podle předložené teorie je pravda plně obsažena v soudu, a proto třebaže je naše myšlení v soudech uzavřeno, neuniká mu její poznání do nekonečna, jak je tomu podle Fregova postřehu u teorie tradiční. Podstatu jeho námítky lze vlastně vyjádřit velice jednoduše: Podle TKT pravda není obsažena v soudu; ale lidské myšlení probíhá pouze v soudech, tedy v lidském myšlení není obsažena pravda. Podobný závěr by platil pro *předmět* lidského myšlení: předmětem propozic, které jsou v TKT většinou nositeli pravdivosti, jsou fakty, a k těm lidské myšlení kvůli nekonečnému regresu, do něž na základě TKT upadá, nikdy nedosáhne. To však znamená popření objektivnosti lidského myšlení touto teorií, a tudíž spor s vlastními předpoklady.

---

⁷ Anebo, v případě záporných soudů, intencionální rozrůznění. V dalším výkladu se pro stručnost omezím pouze na soudy kladné; výklad o záporných soudech by se lišil pouze v tomto ohledu.

⁸ Takto je ovšem definována jen pravda kategorického soudu – a to jak singulárního, tak generálního (i v generálním soudu „někteří lidé kouří“ je jeho pravdivost dána adekvací predikátu a subjektu: subjektem jsou někteří lidé (totiž právě ti, co kouří), predikátem je pojem „ten, který kouří“, a tento pojem adekvátně vystihuje dané lidi v jejich kuřáctví; to, že lze tento soud aparát moderní logiky formalizovat jinak, na věci nic nemění). Pravdivost soudů složených pomocí výrokových spojek lze snadno definovat pro každou spojku zvlášť: například konjunkce soudů je pravdivá právě tehdy, když jsou pravdivé všechny konjunkty.

⁹ Ovšem nikoliv reálně, ale intencionálně, neboť ztotožnění predikátu se subjektem v soudu je také pouze intencionální: tím že usoudím „bratr je černoch“ tento ve skutečnosti nezčerná: bude černý pouze jakožto předmět mého myšlení.

Pokud se podíváme na pojem *propozice* a srovnáme ho s našimi pojmy *soudu* a *pojmu*, zjistíme, že se vlastně podobá spíš druhému z nich. Propozice totiž žádným způsobem neobsahuje předmět (fakt), o němž vypovídá a který ji „pravdí“, ani moment vztahování k tomuto předmětu, a zůstává tak pouhou kombinací pojmových obsahů (v nejlepším případě), čímž vlastně splývá se složeným pojmem: dochází ke smazání zásadního rozdílu např. mezi soudem *Sókrates je moudrý*, a pojmem *Sókratova moudrost*. Zdá se, že při tvorbě pojmové dvojice *propozice – fakt* zastánci TKT zřejmě jen přenesli vztah *pojem – předmět pojmu* na novou rovinu, a nepostřehli, že soud je *kvalitativně* odlišným myšlenkovým aktem, kterým naše myšlení musí disponovat, má-li být schopné poznání.

Akty typu pojmu (do kterých je nutno řadit i propozice) totiž sice nějak zachycují svůj předmět (realitu), ale neobsahují identifikující vztah onoho *jak bylo zachyceno* k tomu *co bylo zachyceno*. Teprve v aktech, které toto vztahování uskutečňují, se jejich předmět v realitě i korespondence myšlení s ním dostanou jaksi „dovnitř“, do sféry dosahu myšlení a mohou jím být reflektovány.¹⁰ Tvůrci TKT však pro tento rozdíl neměli pochopení: místo toho na propozici jednoduše přenesli model „věc-pojem“, a proto byli nuceni nalézt něco *vně* soudu (či propozice), s čím by tento korespondoval, a nevědomky tak kvalitu korespondence z lidského myšlení vytěsnili. Lidské myšlení pak totiž obsahuje pouze „pravděnce“, a nemá žádnou možnost svoji adekvaci reflektovat, neboť „pravditel“ jsou beznadějně mimo jeho dosah.¹¹

Shrnutí. Jsou-li mé vývody správné, pak za předpokladu, že lidské myšlení je schopné adekvátního zachycení reality, se tak musí dít poznávacími akty kvalitativně odlišnými od pojmů. Na rozdíl od pojmů musí být těmto aktům (soudům) kvalita adekvace i jejich předmět, na němž adekvace závisí, *imanentní*. Zavedení „pravditelů“ vnějších nosičům pravdivostní hodnoty (*faktů*) se jeví jako omyl, pramenící z mechanického přenesení vztahu pojmu ke svému předmětu na vztah poznávacího aktu (soudu) k jeho předmětu. Tento omyl tradiční korespondenční teorie má za důsledek popření schopnosti lidského myšlení vztahovat se k realitě, jak se ukazuje ve Fregeho námitce, a redukci takovýchto „pravděnců“ na pouhé kombinace pojmových obsahů neobsahující moment vztahování k realitě a proto neschopné být objektivními poznávacími akty.

Pravda kategorického soudu byla definována jako **shoda predikátu se subjektem**, přičemž predikátem je míněn *pojem předmětu myšlení*, neboli tento předmět tak, jak je myšlením zachycen, subjektem pak *předmět myšlení sám* tak, jak je. Shoda znamená respektování identity vztahováním predikátu, neboli reálnou identitu¹² předmětu predikátu a subjektu. Protože identita subjektu je vztahováním predikátu nutně kontaktována, shoda či neshoda se v soudu vždy realizuje, a tudíž má soud pravdivostní hodnotu vždy a nutně.

II.

Záměrem této druhé části je porovnat Austinovu korespondenční teorii pravdy (AT), jak ji vložil ve svém článku *Truth*,¹³ s TKT. Domnívám se, že v Austinově teorii pravdy se zřetelně zračí snaha překonat problémy tradiční teorie pravdy, které má v otázce vztahu „pravděnce“ a „pravditele“, a tato snaha vede k určitým analogiím mezi AT a teorií výše vyloženou, kterou budu nadále nazývat teorií „subjekt-predikátovou“ (SPT). Tato jistá podobnost dá pak tím jasněji vyniknout rozdílům – a to ne pouze rozdílům výsledků, ale i přístupů – a v posledku ukazuje ze zajímavého úhlu problémy tradičních korespondenčních teorií, konkrétně ty, které se týkají zavedení pojmu faktu.

¹⁰ Všimněme si, že předmět obou aktů, jak pojmu (například člověka), tak i soudu (o člověku), je stále týž –(člověk). Soudy se tedy vztahují ke stejným předmětům jako pojmy, jsou o téže realitě, odlišnost soudu od pojmu spočívá ve *formě* (druhu) aktu. Podle TKT jsou předmětem pojmů jsoucná (realita), předmětem propozic však fakty, které činí veliké problémy ohledně své ontologické klasifikace. Pokud jsou v TKT fakty ztotožněny se jsoucnými, zdá se splnutí pojmu a propozice takřka nevyhnutelné.

¹¹ Postmoderní kritika objektivnosti myšlení („nemůžeme vystoupit sami ze sebe“, „jsme vězni svého myšlení, jakžyká“ apod.) bere své argumenty právě z tohoto modelu korespondence, a dlužno bohužel říci, že právem.

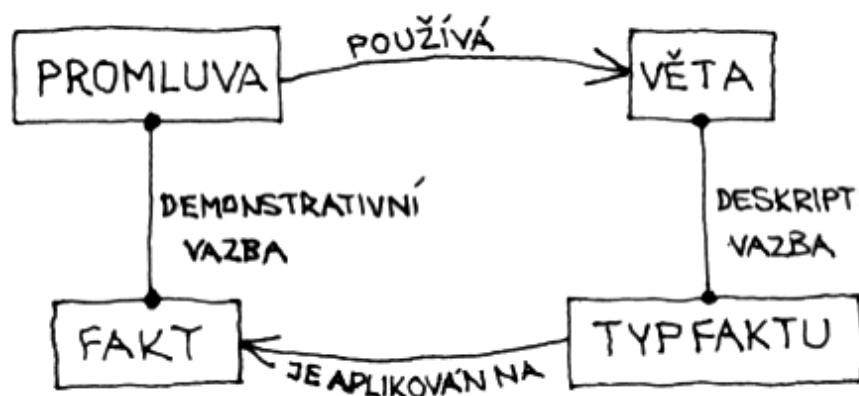
¹² v případě kladného soudu; v případě soudu záporného pochopitelně reálnou různost.

¹³ J. L. Austin, *Truth*, in: *Philosophical Papers*, ed. J.O. Urmson, G.J. Warnock, London, 1961, str. 117-133.

1. Než se pustím do podrobného srovnávání, načrtnu krátce hlavní rysy obou teorií. Začnu teorií Austinovou, jak ji předložil ve svém článku.

Ačkoliv lze Austinovu teorii řadit mezi teorie korespondenční, a dokonce Austin sám ji za takovou považuje,¹⁴ ve skutečnosti je tato teorie mezi ostatními korespondenčními teoriemi dost výjimečná. Pro běžné korespondenční teorie je totiž typická postulate vztahu korespondence mezi dvěma entitami: „pravděncem“ a „pravditelem“. Austin naproti tomu vysvětluje korespondenci komplikovanějším způsobem: na její konstituci se totiž podílejí nikoliv dva, nýbrž čtyři objekty, které vytvářejí strukturu, kterou by bylo po vzoru Fregova trojúhelníku možné nazvat „Austinův čtyřúhelník.“

Nejpodstatnějším prvkem tohoto čtyřúhelníku je vlastní nosič pravdivostní hodnoty – „pravděnc“, kterým je u Austina *promluva* (*statement*). Promluvu lze v Austinově smyslu chápat jako jednotlivý akt proslovení nějaké věty za účelem obecného popsání nějaké jednotlivé situace (stavu věcí, faktu). Zároveň už tato formulace odkazuje k dalším vrcholům celého „čtyřúhelníku“: promluva je totiž činěna pomocí *věty* – „*is made in words*“, a zároveň poukazuje na určitý stav věcí či fakt pomocí tzv. *demonstrativní konvence*. Ačkoliv na první pohled vypadá tento výraz poměrně záhadně, je Austinova myšlenka ve skutečnosti zcela jednoduchá: Každá promluva podle Austina prostě vykazuje určité známky, kterými mluvčí dává určitým konvenčním způsobem najevo posluchačům, k čemu (k jakému faktu) se jeho promluva vztahuje. Tyto známky mohou být jak jazykové, tak mimojazykové (ukázání apod.), ale podle Austina nemají nic společného se *smyslem* užití věty: to, k jakému faktu se promluva vztahuje, nemá nic společného s tím, co o něm říká. Protějškem demonstrativní konvence, která spojuje promluvu s konkrétním faktem, je tzv. *deskriptivní konvence*, která spojuje použitou větu s určitým *typem faktu*: jinými slovy, věta má demonstrativní konvencí přiřazen určitý obecný smysl, spočívající ve vazbě na určitý obecný typ faktu. Podle Austina tedy promluva používá větu k tomu, aby fakt, na který poukazuje, klasifikovala do určitého typu: totiž do toho typu, který použitá věta popisuje.

Tím jsme popsali celý Austinův čtyřúhelník, a získali jsme půdu pro vyslovení Austinovy definice pravdy. Austin říká, že promluva je pravdivá právě tehdy, když konkrétní fakt, na který poukazuje pomocí demonstrativní konvence, je toho typu, jaký vyjadřuje (popisuje) pomocí deskriptivní konvence věta, která byla v promluvě užitá.

Tolik prozatím o Austinově teorii, a připomeňme si nyní stručně teorii subjekt-predikátovou. Základní tezí této teorie je, že vlastnost pravdy či korespondence je imanentní kvalitou soudů, tj. myšlenkových aktů, kterými vztahujeme své poznání o realitě k realitě samé. Tato korespondence spočívá ve shodě subjektu a predikátu soudu, tj. v tom, že pojmový obsah predikátu je uskutečněn ve členech rozsahu subjektu. Tato teorie tedy nepočítá s žádným „pravditelem“ jsoucím radikálně mimo „pravděnce“, neboť v „pravděnci“ – totiž soudu – je obsaženo vše, co je třeba k determinaci jeho pravdivostní hodnoty. Důsledkem této teze je, že pravdivostní hodnota je atributem soudu, tj. je pro něj nutná.

¹⁴ Austin str. 121, 3.

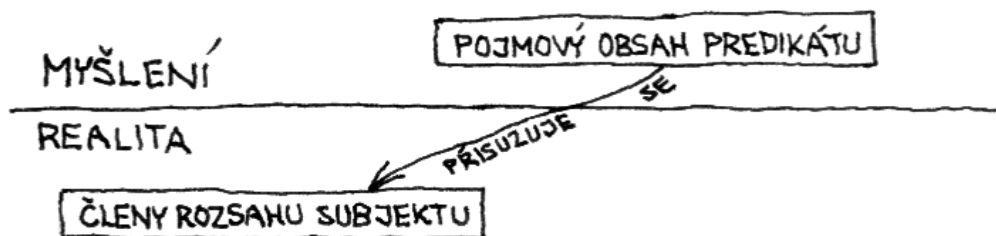
2. Nyní přistupme k vlastnímu porovnání obou teorií. Základní rozdíl mezi SPT a AT je dán vůbec kontextem, v jakém jsou obě teorie formulovány. Austin vychází naprosto výhradně z *jazyka*: problém pravdy vidí jako problém jazykový a nejvyšším kritériem správnosti je mu běžný jazykový úzus. Poněvadž jazyk je především nástroj komunikace, je i celá jeho teorie vystavěna na předpokladu *možnosti komunikace*: Austin začíná svůj výklad, který má vyústit v definici pravdy, větou: „*Pokud má vůbec být možná komunikace takového druhu, jakou uskutečňujeme pomocí jazyka, pak...*“ a následuje výčet podmínek, které v posledku určují tvář jeho teorie.

Naproti tomu SPT je situována primárně do oblasti myšlení a řeší problém myšlení: kritériem správnosti pro ni není soulad s jazykovou normou, nýbrž soulad principy myšlení. Základním předpokladem, z něhož se vychází, není možnost komunikace, spjatá s jazykem, nýbrž *možnost poznání*, spjatá s myšlením. Přesto jsou si však obě teorie zvláštním způsobem blízké právě v tom, že jsou postaveny na určitých jakoby apriorních předpokladech: *Je jisté, že komunikujeme/poznáváme - co z toho plyne?*

Aniž zpochybníme zmíněný základní rozdíl v přístupu, můžeme si dále všimnout i dalších společných rysů. Jeden z těch velmi výrazných je ten, že v obou teoriích jsou nositeli pravdivostní hodnoty určité jednotlivé *akty*, a to takové akty, které dávají určitým způsobem do souvislosti *skutečnost* a její *popis* či (v případě SPT) *poznání*. V AT jsou to sice akty jazykové, zatímco v SPT akty myšlenkové, ale základní společný rys, totiž že otázka pravdivosti vzniká vždy při nějakém *vztažení* čehosi (jazykového vyjádření/pojmového obsahu) k realitě, zůstává tentýž. V tom se obě tyto teorie společně odlišují od jiných korespondenčních teorií pravdy, které s žádným podobným prvkem „vztažení k realitě“ nepočítají. Austin sám si toho všímá, když zdůrazňuje nutnost existence *dvou* typů konvencí (deskriptivní a demonstrativní), které umožňují vzájemné vztažení dvou věcí, zatímco v typických korespondenčních teoriích je vztah propozice k faktu chápán výlučně *deskriptivně*.

Podobnost AT a SPT bude ještě zřejmější, podíváme-li se podrobněji na Austinův čtyřúhelník a porovnáme-li ho se schématickým vyjádřením soudu podle SPT.

Soud podle SPT bychom mohli schématicky znázornit takto:

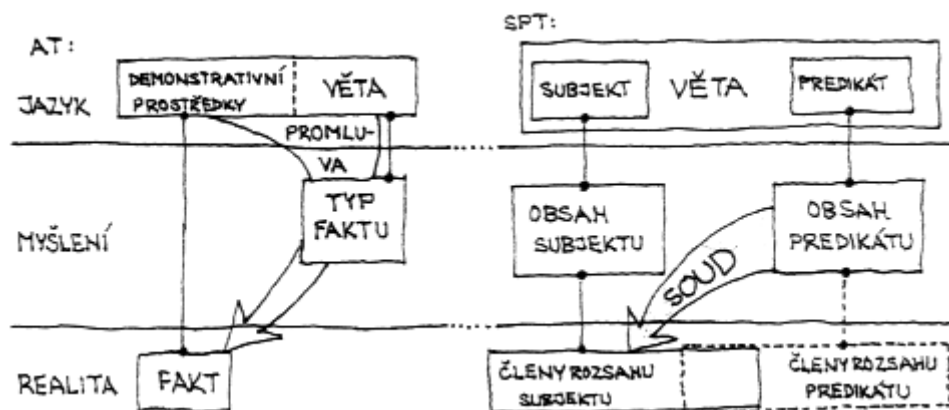

Porovnáme-li nyní obě schémata, na první pohled žádnou podobnost neshledáme. Ale to jen proto, že v každém ze schémat jsou znázorněny skutečnosti a vztahy stejného typu různým způsobem. Rozeberme si nejprve schéma Austinovo.

Vztah entit ve spodní polovině schématu, totiž mezi faktem a typem faktu, je celkem jasně pochopitelný: jde o typický vztah obecného k jednotlivému. Austin ve svém článku sice nijak podrobně nevysvětluje, jak přesně máme chápat onen „typ faktu“ – domnívám se však, že nebudeme příliš vzdáleni od Austinovy představy, když ho budeme chápat jako svého druhu obecninu, jakýsi obecný smysl příslušné věty. Porovnáme-li však tuto situaci se situací v horní polovině schématu, zjistíme značnou nesymetrii: vztah promluvy k větě není vztahem jednotliviny k obecnině. Postavení promluvy ve schématu je vůbec zvláštní: pokud je totiž promluva aktem, kterým pomocí nějaké věty popisujeme nějaký fakt, přesněji vzato mluvním aktem, kterým označíme nějaký fakt (pomocí demonstrativního vztahu) a současně ho klasifikujeme jako fakt určitého typu (pomocí deskriptivní funkce věty), pak by mnohem spíše na místě, na kterém je ve schématu promluva, měl být skutečný prostředek, kterým se promluva demonstrativně vztahuje k faktu (například gesto, nebo demonstrativní prvky v samotné větě, jak o nich mluví Austin v pozn. 3 na str. 122), zatímco promluvu samotnou bychom si měli lépe představit jako něco, co tyto prostředky (větu jako deskriptivní prostředek a demonstrativní prostředky) *používá* k aplikaci smyslu věty

na „denotát“ promluvy (lépe: denotát demonstrativních prostředků – tj. fakt), měli bychom si ji představit jako něco, co se děje *skrze ně*, co je ve své podstatě vlastně určitým *vztažením* všech těchto prvků – podobně jako v SPT se soud činí skrze subjekt a predikát, a sám je definován jako jejich vztažení.

A aby podobnost obou koncepcí vynikla ještě lépe, zahrňme do našeho schématu soudu také jazykovou rovinu. Opačně to činit nemusíme, neboť rovinu myšlení Austinovo schéma skrytě obsahuje: je do ní situován onen *mysl věty, typ faktu*, který, jak snad můžeme předpokládat, jako obecný existuje pouze jakožto myšlený, ne reálně (reálně jsou jednotlivé fakty). Po této úpravě vypadají schémata takto:

Nyní už je zcela zřejmá podobnost myšlenek, a zároveň se zřetelně ukazuje jejich další zásadní rozdíl. Podstatou aktů obou koncepcí, tj. jak aktu proslovení promluvy, tak aktu souzení, je určité *vztažení obecniny k jednotlivině*: v AT je přitom, jak jsme si už všimli, kladen větší důraz na jazyk, zatímco SPT se zabývá výlučně rovinou myšlení – jeho jazykový výraz je tam jaksi navíc. Ale velký rozdíl, o který nám nyní jde, je v tom, *jaké obecniny* jsou vztaženy k *jakým jednotlivinám*. Zatímco v SPT se jedná zásadně o *jsoucna a obecné pojmy jsoucna*, v AT se jedná o *fakty a typy faktů*, tedy jakési *obecné pojmy faktů*. Mohli bychom si položit otázku, jaký je důvod tohoto rozdílu. Domnívám se, že v podstatě historický: Kde se totiž vůbec vzal pojem „faktu“? Vždyť to, s čím se ve světě setkáváme, co poznáváme a o čem komunikujeme – zkrátka všechno to, *co je*, jsou přece jsoucna: když někomu sdělujeme, že kočka je na předložce, chceme mu říci něco o kočce, ne něco o faktu o kočce. Jak jsem tvrdil už v první části, zdá se, že pojem faktů vznikl čistě jako korelát pojmu propozice: z mylného přesvědčení, že nosiče pravdivostní hodnoty potřebují podobně jako pojmy nějaký svůj předmět v realitě, nějaký od sebe odlišný pravditel. Obsahem SPT je právě vysvětlení, proč je tento názor mylný – takové pojetí nosičů pravdivostní hodnoty totiž činí realitu pro lidské myšlení nedosažitelnou, protože mu scházejí prostředky na to (akty toho typu, aby byly schopné) vztáhnout k ní své obsahy. Austin, zdá se, si byl nějak vědom tohoto problému, jak je vidět z toho, s jakým důrazem trvá na nutnosti existence i demonstrativní, a nejenom deskriptivní funkce jazyka – tedy na tom, že jazyk musí být schopen nějak si realitu „přidržet“, aby o ní mohl něco říci. Lze tak soudit i z toho, že zdůrazňuje rozdíl mezi obrazem a nositelem pravdivostní hodnoty: Říká, že ačkoliv obraz může být „true to something“, nemůže být „true of something“,¹⁵ což podle mého názoru přesně vystihuje rozdíl mezi vztahem podobnosti, reprezentace či vyjadřování a kvalitou pravdivosti, jejíž podmínkou je *vztažení* toho, co reprezentuje atd. k tomu, co je reprezentováno.

Austinova teorie tedy počítá s tímto vztažením reprezentace k realitě, avšak z předchozích korespondenčních teorií přebírá pojem faktu jako prvotního předmětu lidské komunikace (a tedy zřejmě i myšlení), ačkoliv původní důvod jeho zavedení již pominul. Vždyť Austinův čtyřúhelník by stejně dobře fungoval, kdybychom v něm nahradili fakt jsoucnem, typ faktu obecným pojmem a větu jazykovým vyjádřením predikátu. K něčemu takovému skutečně dochází například v jazyce značek a cedulí, o němž Austin sám hovoří:¹⁶ Značka pošty na poštovním úřadě je sdělením: „Toto je pošta“. A přitom to, s čím je tato značka demonstrativně spojena, na co ukazuje (svým umístěním), není žádný fakt, ale prostě budova,

¹⁵ Austin, str. 126

¹⁶ Austin str. 122 pozn. 3

na které visí (demonstrativní konvencí zajišťující referenci je v tomto případě konvence *značky se vztahují k té budově, na které visí*), a to, co značka popisuje, co je jejím smyslem, tedy předmět její deskriptivní funkce, je prostě obecna *pošta*. Austinova teorie je tedy použitelná jak k popisu komunikace o faktech, tak k popisu komunikace o jsoucnech. A vzhledem k tomu, že existence jsoucen je v podstatě jistá, kdežto proti existenci faktů, které by byly něco jiného, než jsoucna, svědčí myslím silné ontologické důvody (fakty buď jsou, nebo nejsou; jestli jsou, tak jsou to jsoucna, jestli ne, tak o nich nepotřebujeme komunikovat ani je poznávat), neměl by mít Austin teoreticky žádný důvod na faktu jako reálném předmětu komunikace trvat. Pokud však AT vztáhneme ke jsoucnům, stane se skutečně velmi blízkou teorii subjekt-predikátové.

Rozdíl ovšem je, že SPT předpokládá zvláštní „vynález“ na zajištění demonstrativního vztahu k předmětu soudu: je jím opět pojmový obsah subjektu. Tento pojmový obsah má zcela jinou funkci, než pojmový obsah predikátu. Pojmový obsah predikátu je totiž tím, co *popisuje* předmět (subjekt soudu), tím, co zajišťuje deskriptivní vztah, kdežto pojmový obsah subjektu slouží čistě k tomu, aby subjekt pro myšlení *zpřítomnil*, aby na něj *ukázal* – nese tedy *demonstrativní* funkci.

Z toho, jaké prostředky uvažuje SPT pro zajištění obou druhů funkcí, pak plyne i poslední závažný rozdíl od AT. Protože u Austina jsou obě tyto funkce záležitostmi jazykovou, a jazyk je v tomto směru konvenční záležitostí, jsou i obě tyto funkce konvenčně podmíněné. Naproti tomu SPT, pohybující se na rovině myšlení, pracuje s *pojmovými obsahy*. A pojmové obsahy jsou s předměty svého rozsahu spojeny *nutnou vazbou*, neboť nejsou ničím jiným než pro rozum zpřítomněnými poznatelnými rysy svých objektů, a jako takové jsou s nimi jednoznačně svázány.

Tato nezávislost na konvenci má pro SPT velmi důležitý důsledek: umožňuje totiž existenci objektivních, univerzálně platných a na jazyku nezávislých logických vztahů a zákonů, zajišťuje neměnnost obsahu a pravdivostní hodnoty soudů a vůbec vnáší do uvažování o lidském myšlení pevnost a řád. Promluva „Kočka je na předložce“ může být jak pravdivá, tak nepravdivá, podle toho, zda při jejím proslovení spočinu významným pohledem na spící Micce nebo na kosovi na větví lípy. Avšak pravdivostní hodnota soudu „Kočka je na předložce“ je naprosto determinována obsahem pojmů tohoto soudu: Pokud má pojem *kočka* obsah „moje kočka, která se jmenuje Micka“, pak je (pokud jí skutečně patří predikát „jsoucí na předložce“) pravdivý, ať jsou ostatní okolnosti jakékoliv. A naopak, pokud má pojem *kočka* obsah „to zvíře, na které se právě koukám“, pak se jedná o jiný soud, který je nepravdivý, i kdyby Micka nakrásně stále byla na předložce. A podobně bychom mohli rozlišit další soudy podle různého možného obsahu predikátu.

3. Jaké můžeme učinit závěry z výše provedeného srovnání? Zdá se především, že Austinova teorie představuje v moderní analytické filosofii ojedinělý pokus, jak v rámci filosofie jazyka založit korespondenční teorii, která by se vyhnula problémům týkajícím se vztahu jazyka či myšlení k realitě. Zdá se, že zásluhu na tom má především východisko z předpokladu možnosti komunikace, které vedlo k poznání nutnosti jak deskriptivní, tak demonstrativní funkce v promluvě, což umožnilo pochopit nositele pravdivostní hodnoty jako akt vztahování popisu k realitě. Přesto se však Austinova teorie pravdy nebyla schopna zcela vyvázat ze závislosti na soudobých stanoviskách v analytické filosofii, což se projevilo zejména neproblematizovaným omezením pouze na jazykovou sféru, a pak také převzetím pojmu faktu jako předmětu komunikace, což se jeví jako pro tuto teorii nadbytečné. Z hlediska předpokladu správnosti SPT se teorie Austinova jeví jako zůstávající v půli cesty.